

ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫНЫҢ СОҢҒЫ ЖЫРАУЫ-МАХАМБЕТ ӨТЕМІСҰЛЫ**Миралиева Диана Нұрмуханқызы**

Шыршық мемлекеттік педагогикалық университеті

Қазақ тілі және әдебиеті бағытының 1-курс студенті

diananurmuxan2@gmail.comҒылыми жетекшісі: **Байзаков Жандос Абдазимович** (PhD)

Шыршық мемлекеттік педагогикалық университеті

АННОТАЦИЯ

Отаршылдыққа қарсы күрес бастап, өз есімін тарихқа жазған, қазақтың жанкүйер азаматы Махамбет Өтемісұлының өмірі, ел үшін, қазақ үшін жасаған ерлігі сонымен қатар шығармашылығы, жырларының негізгі тақырыбы, көркемдік ерекшелігі жайында сөз өрбиді.

Кілт сөздер: Соңғы жырау, қолбасшы, ақын, жалынды жырау, атты әскер, Тастөбе шайқасы, Қараой.

**"THE LAST EVENT OF THE KAZAKH KINGDOM COMPENSATION OF
MAKHAMBET UTEMISULY"****ABSTRACT**

The life of Makhambet Utemisuly, a fan of Cossacks, who started the struggle against colonialism and wrote his name in history, his bravery for the country, for the Cossacks, as well as his creativity, the main theme of his poems, and his artistic uniqueness, are discussed.

Key words: Last cry, commander, poet, fiery cry, cavalry. Battle of Tastobe, Karaoi.

Ерулі атқа ер салмай,
Егеулі найза қолға алмай.
Еңку-еңку жер шалмай,
Қоңыр салқан төске алмай.

КІРІСПЕ БӨЛІМ

Қазақ халқының хандық дәуір кезеңінде, отаршылдыққа қарсы күрес ашқан. Исатай Тайманов жолдасымен бірге көтерілісті ұйымдастырып, қазақтың бас бостандығы үшін бұқарашылдық идеясын айқын танытып, Өз басын қатерше тіккен. Қазақ халқының басына төнген әділетсіз заманның шиеленіскен кезін, жоғары лауазымды патша әкімдері мен қарапайым халық ортасындағы күресті бар қалпымен, өзгертпей шындық тұрғысынан жырлап өткен жыршы, ақын әрі батыр азамат.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Күрескер ақын Махамбет Өтемісұлы 1803 жылы қазіргі Атырау мен Батыс Қазақстан облыстарына қарасты Нарын құмында дүниеге келген. Шарғын шаруа мен айналысатын адамдар ортасынан шыққан. Дегенмен, ағасы Бекмұхамбет хан сарайына жақын, Жәңгір ханның сенімді биі болған. Ол хан тарапында жүріп, бейбітшілік үшін көтерілген көтеріліске қарсы күрескен яғни өз інісіне қарсы. Ал Махамбеттің басқа ағалары көтеріліс жағын жақтап, жау қолынан қаза

тапқан. Махамбет Өтемісұлыер жетіп жай-жапсарын танып білгеннен бастап, болашақты көздей алатын, озық ойлы азамат болып жетіледі. Еңбекші қауымның ортасында өскен ол , қарапайым халықтың мұңы мен зарын, өз көзімен көріп, біліп өсті. Біршама хан ордасында жүріпте көптеген шындықтың мәнін, байлықтың сырын біліп, хан ордасынан жиіркеніп, халық тарапына өтті. Осылайша, Махамбет Өтемісұлы халық тағдыры мен бірге өсіп, күрес-тартыста шынығып, әдебиет майданына келген өршіл дарынның еиесі, халықтың күні бола алды.

Махамбет Өтемісұлының көтеріліске дейінгі өмірі, ақындық қызметі әлі толықтай зерттелмеген. Баршамызға белгілі болғанындай өз ұйымдастырған қалың ел көтерілісінде, өмірінің соңуы жылдарында жасаған ерліктері, жырлаған өлеңдері мен толғауларында. Кейбір қарт-қарияларымыздың айтуына қарағанда, ақын көтеріліске дейін де айтысқа түсіп, өзінің ақындық шеберлігін танытқан. Сол себептіде, ақын шығармашылығы мен бас ақын Абайдың шығармашылығы бөлек бір бел. Махамбет 19-ғасырдың бірінші жартысында өмір сүріп, сол кезеңдегі қазақ өмірінің шындығын поэтикалық өрнекке салып жырласа. Абай 19-ғасырдың екінші жартысында өмір сүріп, сол кезеңдегі қазақ халқының тарихи кезеңін шыншылы болды. Екі ақында өмір сүрген, тарихи кезеңнің талаптары олардың ақындық өнерлеріне шабыт беріп, әрбіріне өзіндік дұрыс жол сілтеді, қоғамды ілгері тартып, халықты азат етудің түрлі жолдарын ұсынды. Махамбет ел тарыққан заманда одан шығар жолды батыл күрестен тауып, жауына қарсы қол бастаған қамқоршы, әрі батыр, әрі заман шындығынан бірбен-бір дұрыс қорытынды жасай білген реалист ақын болды.

Оның реалистігін әрбір өлеңнен көреміз. Халық бақыты, ел мүддесі үшін күрескен Махамбет Өтемісұлындай жалынды ақын өлеңі өмір шындығынан алшақ болуы мүмкін де емес еді. Ол кез келген жағдайда дұрыс шешім қабылдап, дұрыс таңдау жасаған, сонымен қатар халқының кесепатты жағдайын, шындық бейнесінде көрсете алған. Мысалы ол өзінің «Соғыс өлеңінде Бекетай құмына ту

тіккен көтерілісшілердің дүбірін алғаш бас қосып жауға аттанған сәттерінде жырлайды.

Әскер жиып аттандық,
Бекетай еді тұрағым
Айқайлап жауға тигенде
Ағатай берші ұраным.

Жау жасақтарыныңда тегеуріні осал емес, ақын жау трапында өте сұсты етіп бейнелейді.

Жау бір өтткен қайнайды,
Қайнағанмен қоймайды
Жетіп келді қамалға
Қамалды бұзып аларға.

Ақын тіпті, өз жырларында шайқастың қалай басталып, немен аяқталғанына да тоқталып өтеді. Өз ерлігін, батылдығын көрсеткен батырларды да сөзге алып өтеді. Ақын жақын жолдасы Исатайға арнжазөз өлеңін жазады.

Исатай деген ағам бар,
Ақ кіреуке жағам бар.
Хан ұлымен қас болып,
Қара ұлымен дос болып,
Хан үстіне барғанда,
Шабайық ханды дегенде,
Шапқандай ханды амал бар, -
Амал барда хан шапшай,
Тәңірім қылды - не амал бар?!

ҚОРЫТЫНДЫ

Махамбет Өтемісұлы бүкіл өмірі мен ақындық қасиеті түгелдей халықтың азаттық жолына жұмсалды. Өзіде халықтық азат жолында құрбан болды. Ақынның алып жүрегі халыққа арналған қоңыраудай күмбірлеп, тау құлатар толқындай тулап, дамыл таппай, Кеудесін кернеп, халықтың мұны мен зарын толғады.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Қанғали Сүйіншалиев «Қазақ әдебиеті тарихы» Алматы «Санат» баспасы 2006 жыл.
2. Халел Досмұхамедұлы «Исатай Махамбет» 1925 жыл.
3. Әлкей Марғұлан «Ежелгі мәдениет куәлары» Алматы 1974.